

REGION AZJI I PACYFIKU W OBLICZU NOWYCH WYZWAŃ

W 1996 r. w stosunkach międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku ujawniły się nowe zjawiska i procesy polityczne i ekonomiczne, które stwarzają nowe wyzwania dla rozwoju gospodarczego państw tam położonych, wewnątrzregionalnej stabilności oraz sposobu oddziaływania i wzajemnych stosunków czterech mocarstw w regionie.

STRUKTURALNE ZRÓŻNICOWANIE REGIONU

Zróżnicowanie państw regionu Azji i Pacyfiku, będąc najbardziej charakterystyczną jego cechą, implikuje zarazem określony stopień instytucjonalizacji i dynamikę stosunków wewnątrzregionalnych. Tabela 1 ilustruje to zróżnicowanie z uwzględnieniem podstawowych wskaźników stosowanych przy określeniu potencjału państw.

Najważniejsze wymiary zróżnicowania państw regionu Azji i Pacyfiku są następujące.

Po pierwsze, różnią się one pod względem powierzchni, liczby ludności i wyposażenia w zasoby naturalne. Najistotniejsze jest jednak zróżnicowanie pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, które przejawia się w tym, że występują tu – z jednej strony – państwa rozwijające się o niskich dochodach *per capita*, a z drugiej – wysoko rozwinięte. Niektóre z rozwijających się państw regionu poprzez szybkie tempo wzrostu w ostatnich 20 latach awansowały do grona państw rozwiniętych gospodarczo (Republika Korei, Tajwan), dając tym samym przykład innym, że jest możliwe wyrównywanie zapóźnienia w tym zakresie. Utrzymujące się jednak w dalszym ciągu różnice w poziomie rozwoju uniemożliwiają w pełni zinstytucjonalizowaną integrację gospodarczą w podobnym stopniu, jak ma to miejsce w Europie Zachodniej, ale jednocześnie stwarzają przesłanki dla komplementarnej współpracy regionalnej w dziedzinie handlu międzynarodowego i przepływu inwestycji przedsiębiorstw międzynarodowych. Rola powiązań zewnętrznych poprzez proeksportowe strategie rozwoju jest jednym z najważniejszych czynników dynamizujących gospodarki państw regionu. Zróżnicowanie pod względem kosztów

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki charakteryzujące państwa członkowskie APEC

Państwo	Ludność (w mln, 1993)	PKB (w mld dol., 1993)	PKB (<i>per capita</i> , w dol.)	Średnie roczne tempo wzrostu PKB (w %)	
				1985–1990	1993–1995
Australia	17,7	258	16 100	3,3	4,2
Brunei	0,27	4,02	15 500	•	1,9
Chile	13,8	43,7	3 160	•	5,4
ChRL	1 210	545	452	7,9	11,8
Filipiny	65,7	54,1	824	4,6	4,3
Hongkong	5,92	115	19 400	7,8	5,4
Indonezja	189	143	755	6,3	6,9
Japonia	125	4 220	33 700	4,7	0,3
Kanada	26,8	454	19 000	3,1	3,0
Malezja	19,2	57,6	3 100	7,5	8,9
Meksyk	91,2	361	4 010	•	2,2
Nowa Zelandia	3,46	44,6	12 900	0,7	5,0
Papua-Nowa Gwinea	4,06	3,85	950	•	7,6
Republika Korei	44,1	331	7 510	10,8	7,8
Singapur	2,87	55,1	19 200	7,9	9,2
Tajlandia	58,6	110	1 910	10,0	8,4
Tajwan	20,9	216	10 400	9,2	6,5
USA	258	6 290	24 400	2,8	3,3

Źródło: I. Yamazawa, *APEC's New Development and Its Implications for Newmember Developing Countries*, „The Developing Economics” 1996, nr 2, s. 116.

siły roboczej, wyposażenia w zasoby naturalne, technologiczne i kapitałowe stymuluje inwestycje w przemyśle przetwórczym i surowcowym, przyczynia się do rozwoju komplementarnego handlu wyrobami o niskim i wysokim stopniu przetworzenia i różnych kosztach wytworzenia w taki sposób, że każda z gospodarek w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego znajduje swój własny wewnątrzregionalny model specjalizacji w międzynarodowym podziale pracy¹.

¹ E. Halizak, *Kształtowanie międzynarodowego podziału pracy w regionie Pacyfiku*, „Sprawy Międzynarodowe” 1990, nr 10, s. 85–99.

Po drugie, państwa regionu zróżnicowane są pod względem religijnym, tradycji kulturowej i uznawanego systemu wartości. Generalnie rzecz ujmując, jest to region, w którym występuje bezpośrednie oddziaływanie i przenikanie kultur Zachodu i Azji Wschodniej. Zdaniem wielu obserwatorów jest to miejsce klasycznego zderzenia cywilizacji w takim stylu, jak to opisał S. Huntington. Należy to przede wszystkim wiązać z faktem promocji w regionie na coraz większą skalę wartości azjatyckich. W ten proces angażują się przedstawiciele środowisk akademickich, mass mediów oraz politycy, jak premier Singapuru Lee Kuan Yew i premier Malezji Mahathir Mohamed, którzy wskazują następujące argumenty na rzecz specyfiki wartości azjatyckich:

- społeczeństwa Azji Wschodniej podzielają wspólny zestaw cywilizacyjnych wartości, odwołujący się do tradycji zarówno konfucjańskiej, jak i spoza chińskiego kręgu kulturowego, które nadają wyjątkowe cechy regionowi i odróżniają go od cywilizacji Zachodu;

- odrzucenie zachodniego liberalizmu i wynikającej z niego zasady poszanowania praw jednostki z pominięciem dyscypliny społecznej i przestrzegania reguł moralnych;

- odrzucenie zachodniego modelu rozwoju ekonomiczno-politycznego i społecznego jako uniwersalnego dla innych, a także kwestionowanie legitymizacji obecnej struktury i wartości współczesnego systemu międzynarodowego;

- dążenie do stworzenia nowej wschodnioazjatyckiej tożsamości łączącej najlepsze wartości i praktykę Wschodu i Zachodu i stworzenie tym samym nowego, alternatywnego dla świata modelu normatywnego;

- przeświadczenie, że Zachód znajduje się na równi pochyłej pod względem politycznym, ekonomicznym i społecznym, podczas gdy Azja znajduje się w tendencji wzrostowej².

Po trzecie, w regionie wyraźny jest podział na państwa o ustroju demokratycznym (np. Japonia, Republika Korei, Tajwan, Filipiny) oraz autorytarne reżimy o rodowodzie komunistycznym (Korea Północna, ChRL, Wietnam, Laos) i wojskowym (Myanmar), co w bardzo dużym stopniu oddziałuje na stan bezpieczeństwa wewnątrzregionalnego.

Po czwarte, w regionie Azji i Pacyfiku wyraźna jest tendencja do tworzenia subregionalnych porozumień handlowych w postaci stref wolnego handlu, takich jak: Północnoamerykańska Strefa Wolnego Handlu, Strefa Wolnego Handlu ASEAN, Porozumienie o Zacieśnieniu Współpracy Ekonomicznej między Australią i Nową Zelandią.

² Zob. Ch. Patten, *Asian Values and Asian Success*, „Survival” 1996, nr 2, s. 5–12; A. Dupont, *Is There an „Asian Way”*, ibidem, s. 13–33.

SPORY TERYTORIALNE I PODZIAŁY PAŃSTW JAKO ŹRÓDŁO NAPIĘĆ W REGIONIE

Obok wymienionych wyżej wewnątrzregionalnych podziałów o charakterze strukturalnym w 1996 r. w regionie Azji i Pacyfiku ujawniły się liczne sprzeczności i napięcia wywołane sporami wewnątrz- i międzypaństwowymi.

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na odnowienie się, wydawać by się mogło już zanikłych, sporów terytorialnych. Wiązać to należy z faktem podpisania w ostatnich latach przez większość państw regionu Konwencji Prawa Morza, która wyznacza 12-milowy pas morza terytorialnego oraz 200-milową strefę ekonomiczną. W związku z tym konieczne jest wytyczenie około 70 spornych granic stref ekonomicznych na morzu, co z kolei sprawia, że strategicznego znaczenia nabierają liczne – z reguły nie zamieszkałe – archipelagi, atole i skaliste wysepki rozciągające się na akwenach morskich przylegających do Azji Wschodniej.

Na Morzu Południowochińskim spór o Wyspy Paracelskie między ChRL i Wietnamem, a także o Wyspy Spratly między ChRL a innymi państwami ASEAN został na razie zamrożony. W 1996 r. Malezja i Indonezja zwróciły się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze o rozstrzygnięcie sporu o wyspy Ligitan i Sipidan położone na wschód od Borneo. Najbardziej niebezpieczne wydarzenia miały miejsce na wyspach Senkaku położonych na Morzu Wschodniocińskim. (To sporne terytorium, leżące 320 km na zachód od Okinawy, zostało zagarnięte przez Japonię po wojnie chińsko-japońskiej w 1895 r.). Latem 1996 r. nacjonaści japońscy przystąpili do budowy instalacji umożliwiających zamieszkanie wyspy. Spowodowało to podjęcie podobnych działań przez Chińczyków z Tajwanu i Hongkongu oraz oficjalny protest rządu ChRL. W trakcie 51. sesji ONZ zarówno Chiny, jak i Japonia potwierdziły swe suwerenne prawo do wysp Senkaku, dając jednak do zrozumienia, że nie powinno to zaszkodzić rozwojowi wzajemnych stosunków. Podobny w swej istocie spór toczy się między Japonią a Republiką Korei o wyspy Takeshima leżące na Morzu Japońskim³. Mimo intensyfikacji tego sporu nie przeszkodził on zasadniczo rozwojowi dwustronnych stosunków ani tym bardziej wspólnym przygotowaniom do organizacji mistrzostw świata w piłce nożnej, które odbędą się jednocześnie w obydwu państwach, co z pewnością będzie miało duże znaczenie dla pojednania obydwu narodów.

Osobną kategorię sporów wewnątrzregionalnych stanowią te, które mają charakter wewnątrzpaństwowy, przejawiają się w postaci ruchów separatystycznych i niepodległościowych. W 1996 r. doszło do rozwiązania tylko

³ „Keesings's Record of World Events” 1996, nr 9, s. 41275.

jednego z nich, ale za to o dużym znaczeniu dla stosunków wewnątrzregionalnych. Chodzi tu o podpisanie 2 września układu pokojowego między rządem Filipin a Narodowym Frontem Wyzwolenia Moro, które zakończyło trwający 24 lata konflikt na wyspie Mindanao. Układ przewiduje utworzenie na niej Specjalnej Strefy Pokoju i Rozwoju, którą będą zarządzać dotychczasowi przywódcy secesjonistyczni, oraz integrację oddziałów partyzanckich z armią filipińską. Ranga tego porozumienia polega głównie na tym, że jest ono udaną próbą rozwiązania konfliktu między społecznością chrześcijańską i muzułmańską, co dla stosunków wewnątrzregionalnych ma duże znaczenie stabilizujące.

Podobny w swej istocie spór nasilił się w Timorze Wschodnim, należącym od 1975 r. do Indonezji. W 1996 r. problem Timoru stał się głośny dzięki przyznaniu Pokojowej Nagrody Nobla biskupowi Carlosowi Belo za działalność na rzecz ochrony praw człowieka i zamieszkującej tam ludności wyznania chrześcijańskiego. Biskup Belo otrzymał tę nagrodę wspólnie z Ramosem Horta, rzecznikiem niepodległości Timoru działającym za granicą. Należy nadmienić, że problem Timoru Wschodniego jest tylko jednym z wielu wyzwań, przed jakimi stoi Indonezja, czwarte pod względem liczby ludności państwo w świecie. Najważniejsze z nich to demokratyzacja systemu politycznego w obliczu zaplanowanego na marzec 1998 r. referendum, które ma zatwierdzić na następną 7-letnią kadencję urzędującego od 30 lat prezydenta Suharto. Mimo niezaprzeczalnych osiągnięć ekonomicznych autorytarne rządy popieranego przez armię prezydenta spotykają się z coraz większym oporem, o czym świadczy wzrost popularności opozycyjnej Demokratycznej Partii Indonezji kierowanej przez Megawati Sukarnoputri. Żądaniom demokratyzacji towarzyszy wzrost rangi ugrupowań islamskich, co w skrajnej postaci przejawia się w aktach przemocy wobec mniejszości chińskiej i chrześcijańskiej, których status materialny jest wyższy niż grup ludności wyznania muzułmańskiego⁴.

Warto również wspomnieć o przejawianiu się tendencji separatystycznych w takich regionach, jak: Tybet, Xingiang (aspiracje autonomiczne zamieszkujących tam Ujgurów wyznających islam) oraz przynależąca do Papui-Nowej Gwinei wyspa Bougainville, gdzie ludność pochodzenia anglo-australijskiego domaga się pełnej niepodległości.

Najważniejszymi jednak źródłami napięć i niestabilności regionalnej są podziały takich państw, jak Korea i Chiny. Będąc wytworem zimnej wojny, nie zostały one jeszcze w 1996 r. pokonane. Co prawda, w przypadku Korei ujawniły się pewne przesłanki i tendencje, które mogą przyspieszyć proces zjednoczenia tego państwa. Wiązać to należy przede wszystkim z postępującą

⁴ „The World Today”, styczeń 1997 r.

delegitymizacją reżimu północnokoreańskiego, za czym przemawia fakt coraz częstszych ucieczek wyższych rangą osób z północy oraz towarzyszący temu ostry kryzys gospodarczy wywołany m.in. nieurodzajem w rolnictwie i klęskami żywiołowymi. W rezultacie Korea Północna musiała skorzystać z poważnej pomocy humanitarnej (około 50 tys. ton ryżu miesięcznie), świadczonej zresztą przez jej głównych adwersarzy politycznych jak Republika Korei, USA i Japonia. Znaczenia tego faktu w kategoriach psychologiczno-politycznych nie można nie doceniać.

Konsekwencją pogłębiającego się kryzysu politycznego i gospodarczego w Korei Północnej był wzrost napięcia na półwyspie spowodowany agresywnymi posunięciami strony komunistycznej, jak oświadczenie o nieuznawaniu neutralności strefy zdemilitaryzowanej, czemu towarzyszyły przypadki jej naruszenia przez żołnierzy północnokoreańskich, czy prowokacja w postaci wysłania we wrześniu 1996 r. do Korei Południowej okrętu podwodnego z grupą dywersantów, którzy mieli przeniknąć na obszar tego kraju. Należy jednak wskazać na fakt bezprecedensowego zakończenia tego incydentu w postaci oficjalnych przeprosin rządu Republiki Korei przez Koreę Północną, co w przyszłości może przyspieszyć dialog między obydwoma stronami. Ważnym wydarzeniem w stosunkach wewnątrzkoreańskich było osiągnięcie porozumienia między Koreą Północną a Organizacją Rozwoju Energetyki Półwyspu Koreańskiego o budowie dwóch reaktorów na lekką wodę. Projekt ten o wartości 5 mld dol. jest częścią zawartego w Genewie w 1994 r. układu między USA a Koreą Północną o zaprzestaniu nuklearnego programu zbrojeniowego w zamian za budowę elektrowni z wyżej wymienionymi reaktorami. Należy nadmienić, że projekt ten jest finansowany przez Republikę Korei i Japonię⁵.

W odniesieniu do rozwoju sytuacji na Półwyspie Koreańskim warto odnotować wspólną inicjatywę rządu Republiki Korei i USA o rozpoczęciu czterostronnych rozmów z udziałem dwóch państw koreańskich oraz USA i Chin w sprawie podpisania układu pokojowego, który zastąpiłby porozumienie o przerwaniu ognia z 1953 r. Zaakceptowanie tej propozycji przez Koreę Północną (co zdaniem obserwatorów jest możliwe w najbliższej przyszłości) może spowodować przełom w rozwiązaniu tego problemu, który do tej pory stanowi największe zagrożenie dla bezpieczeństwa regionu Azji i Pacyfiku.

Należy jednak podkreślić, że proces zjednoczenia będzie bardzo trudny, gdyż niezależnie od różnic politycznych i sprzecznych interesów mocarstw odnośnie do tego problemu zróżnicowanie w poziomie rozwoju gospodarczego jest ogromne. Dochód *per capita* na południu wynosił w 1995 r. 10 067 dol., a na północy 957 dol. (przed kryzysem gospodarczym). Wydatki na obronę

⁵ „Keesing's Record of World Events” 1996, nr 10, s. 41273.

wynosiły odpowiednio 3,2% PKB i 23%, a udział handlu zagranicznego w PKB 57,6% i 9,2%⁶.

W przeciwieństwie do rozwoju sytuacji na Półwyspie Koreańskim w drugim ognisku napięć, tj. w stosunkach Chiny–Tajwan, nie pojawiły się w 1996 r. przesłanki ich przewyciężenia; wręcz przeciwnie zaś doszło do wzrostu napięcia. Obydwu stronom nie udało się wypracować kompromisowej formuły zjednoczenia mimo zapoczątkowanych w 1993 r. półoficjalnych kontaktów oraz rozwoju wzajemnego handlu i inwestycji. Wartość eksportu Tajwanu do ChRL realizowanego poprzez firmy Hongkongu wyniosła w 1995 r. 16,5 mld dol., a import z Chin kontynentalnych 1,8 mld dol. Inwestycje bezpośrednie z Tajwanu w ChRL ocenia się na około 24,4 mld dol.⁷

Najważniejszą, jak się wydaje, przyczyną braku postępu w zjednoczeniu obydwu części Chin są emancypacyjne dążenia władz Tajwanu przejawiające się w działaniach na rzecz odzyskania miejsca w ONZ, co wywołuje sprzeciw ChRL. Dla polepszenia swej pozycji międzynarodowej Tajpej wykorzystuje swój potencjał gospodarczy i zakumulowane rezerwy walutowe szacowane na około 90 mld dol. Odmienne kształtuje się również rozwój systemu politycznego w obydwu częściach Chin, gdyż na Tajwanie postępuje demokratyczna transformacja, czego najbardziej dobitnym przykładem były przeprowadzone 23 marca 1996 r. wybory, w wyniku których prezydentem Tajwanu został rzecznik niepodległości wyspy Li Teng-huej. Ten fakt oraz przyznanie wizy przez USA wiceprezydentowi Tajwanu Li-Yuan-Tsu spowodowały dalszy wzrost napięcia i odpowiedź ChRL w postaci demonstracji siły. Przeprowadzone w marcu–kwietniu 1996 r. manewry sił zbrojnych ChRL miały zademonstrować możliwość blokady portów Tajwanu i polegały na dokonywaniu prób z raketami oraz ćwiczeń morskich i lotniczych. W odpowiedzi USA wysłały w rejon konfliktu dwa lotniskowce i zadeklarowały, że zgodnie z układem z 1979 r. będą bronić wyspy. Dodatkowo USA podjęły decyzję o sprzedaży Tajwanowi raket typu Stinger i postanowiły przyspieszyć realizację dostaw 150 samolotów F-16 o wartości 5,8 mld dol.

Działania Tajwanu zmierzające do uzyskania równoprawnego statusu członka społeczności międzynarodowej napotykać zdecydowane reakcje ze strony ChRL, która wykorzystuje atut Hongkongu do narzucenia własnej koncepcji zjednoczenia. W związku z mającym nastąpić w 1997 r. przyłączeniem Hongkongu władze ChRL zażądały, aby działające na terenie tego miasta przedsiębiorstwa i organizacje tajwańskie uznały prawo ChRL i politykę „jednych Chin” jako jedyną zasadę w stosunkach z Tajwanem. Biorąc pod uwagę fakt,

⁶ „The Economist” z 22 lutego 1997 r.

⁷ A. Tso, *An Analysis of the Trade-Investment Relationship Across the Taiwan Strait*, „A Journal of Chinese Studies and International Affairs” 1996, nr 8.

że przez Hongkong przechodzi znaczna część eksportu Tajwanu, tranzytu lotniczego, łączności telefonicznej z Azją, pozycja przetargowa władz w Tajpej jest wyjątkowo słaba. Przykładem może być decyzja RPA zerwania stosunków dyplomatycznych z Tajpej ze względu na konieczność utrzymania konsulatu w Hongkongu i osiąganie tym samym korzyści z rozwijającego się handlu z ChRL.

Wzrost napięcia między obydwoma częściami Chin w 1996 r. przyczynił się do odłożenia wizyt prezydentów obydwu państw oraz zawieszenia półoficjalnego dialogu. Zwiększył także prawdopodobieństwo konfliktu zbrojnego między nimi, co z kolei wpłynęło na wzrost zbrojeń w regionie.

ODDZIAŁYWANIE MOCARSTW W REGIONIE

Ważną cechą regionu Azji i Pacyfiku jest obecność w nim czterech mocarstw, tj. USA, Japonii, Chin i Rosji. Spośród nich najmniej aktywna jest Rosja, która koncentruje swą działalność na obszarze euroatlantyckim.

Rok 1996 dobitnie wykazał, że Stany Zjednoczone pozostają najważniejszym uczestnikiem stosunków wewnątrzregionalnych. Dzieje się tak dlatego, że dla USA region ten, na równi z euroatlantyckim, ma geostrategiczne znaczenie w polityce bezpieczeństwa. Decydują o tym następujące okoliczności: możliwość konfliktu nuklearnego na Półwyspie Koreańskim, między Indiami a Pakistanem, Chinami a Indiami, Rosją a Chinami, istnienie ogromnych rynków zbytu w regionie, co ma niebagatelną wagę dla rozwoju gospodarki amerykańskiej. W regionie tym USA utrzymują siły zbrojne liczące 154 tys. żołnierzy (dla porównania w Europie 127 tys.), w tym na Alasce – 16 280, na Hawajach – 49 375, w Japonii – 44 660, w Korei – 35 910.

W tej sytuacji wypracowanie adekwatnego podejścia strategicznego odnośnie do regionu miało i ma dla USA zasadnicze znaczenie. Wybitny uczony i dyplomata H. Kissinger wskazuje na następujące cechy, jakimi powinno charakteryzować się takie podejście.

1. Utrzymywanie dobrych stosunków ze wszystkimi państwami regionu, tak aby zapewnić sobie jak największą elastyczność w działaniach dyplomatycznych. Nie należy dzielić ich na państwa zaprzyjaźnione i wrogie, gdyż jest to najlepsza metoda zapewnienia sobie sojuszników w nieuniknionych tam kryzysach.

2. Kontynuacja sojuszu z Japonią jako podstawa polityki bezpieczeństwa w Azji. Biorąc jednak pod uwagę historyczne animozje, nie może to oznaczać poparcia dla japońskiego ekspansjonizmu w regionie.

3. Umocnienie sojuszu z Republiką Korei w celu przeciwstawienia się agresji oraz wypracowania wspólnej polityki na rzecz zjednoczenia.

4. Ustanowienie autentycznego strategicznego dialogu z Chinami. Polityka USA nie może nie brać pod uwagę możliwości politycznego porozumienia z Chinami, gdyż obydwa państwa mają obopólny interes w uniknięciu wojny w Azji i to w sytuacji, gdy Chiny często nie potrafią porozumieć się ze swymi sąsiadami. Chiny z pewnością nie będą w dającej się przewidzieć przyszłości prowadzić polityki hegemonistycznej ze względu na niewystarczający potencjał wojskowy. To wszystko sprawia, że warto prowadzić ugodową politykę i unikać nieporozumień⁸.

W realizacji strategii USA odnośnie do regionu rok 1996 przyniósł jedną jakościową zmianę w postaci przyjęcia Wspólnej Deklaracji o Bezpieczeństwie z Japonią 17 kwietnia. Nastąpiło to podczas wizyty prezydenta USA B. Clintona w Japonii. Znaczenie polityczne tego dokumentu jest ogromne, zważywszy na fakt, że między obydwooma państwami utrzymują się liczne napięcia wywołane sporami handlowymi. Układ przewiduje, że USA będą utrzymywać w Azji Wschodniej do 100 tys. wojsk, w tym w Japonii 47 tys., przy jednoczesnym ich zmniejszeniu na wyspie Okinawa. Obydwa państwa zobowiązują się współpracować na rzecz zapewnienia stabilności w regionie w związku z toczącymi się tam licznymi sporami terytorialnymi. Istotnym elementem porozumienia jest zobowiązanie USA i Japonii do rozwijania współpracy z Chinami, co należy odczytać jako chęć zademonstrowania, że sojusz japońsko-amerykański nie jest zwrócony przeciwko ChRL. Ponadto obydwa państwa zobowiązały się do: wymiany danych wywiadowczych, technologii i sprzętu wojskowego oraz prowadzenia wspólnych badań o charakterze wojskowym, w tym prac nad konstrukcją rakiet. Układ zobowiązuje Japonię do logistycznego wspierania sił USA, a także do współpracy z nimi na wypadek przyszłego konfliktu w Azji. Ten ostatni problem wywołał ożywioną dyskusję w Japonii na temat ograniczeń w prowadzeniu polityki obronnej. W przyjętym oświadczeniu rząd Japonii stwierdził, że nie zamierza zmieniać konstytucji i jej wykładni, która zabrania udziału w zbiorowych układach bezpieczeństwa⁹.

Podejście USA do Chin określa najdobitniej stwierdzenie prezydenta B. Clintona z przemówienia w parlamencie australijskim: „USA nie mają interesu w powstrzymywaniu Chin. Jest to strategia negatywna. To, czego potrzebują Stany Zjednoczone, to realizacja strategii zaangażowania w stosunkach z Chinami w taki sposób, że zwiększy to szanse na większą wolność i dobrobyt w Chinach”¹⁰. W realizacji amerykańskiej strategii wobec ChRL występuje jednak wiele elementów powstrzymywania: wystarczy przypomnieć

⁸ H. Kissinger, *A World We Have Not Know*, „Newsweek” z 27 stycznia 1997 r.

⁹ „Keesing’s Record of World Events” 1996, nr 5, s. 41051.

¹⁰ *America’s World*, „The Economist” z 23 listopada 1996 r.

sprawę praw człowieka, sprzedaż przez ChRL technologii broni nuklearnej, nieszanowanie praw autorskich i nieuczciwe praktyki handlowe stosowane przez ChRL. Najpełniej znajduje to wyraz w podejściu do Tajwanu, gdzie USA kładąc nacisk na pokojowe ułożenie stosunków wykazują stanowczość wobec siłowych gróźb ChRL. Ponadto USA postanowiły zintensyfikować kontakty z Tajwanem bez narażenia stosunków z ChRL i przy założeniu traktowania Tajwanu jako prowincji chińskiej. Strategia ta polega na rozwijaniu stosunków ekonomicznych oraz popieraniu starań Tajwanu w uzyskaniu członkostwa w Światowej Organizacji Handlu. Temu właśnie celowi służyła wizyta zastępcy sekretarza skarbu USA L. Summersa na Tajwanie we wrześniu 1996 r.¹¹

Rok 1996 był wyjątkowo udany dla wewnętrznej i zagranicznej polityki ChRL, o czym świadczy fakt, że Chiny zrealizowały program czterech modernizacji i osiągnęły 4-krotny przyrost PKB w porównaniu do 1980 r., a więc o 5 lat wcześniej, niż planowano. W 1996 r. tempo wzrostu gospodarczego wyniosło ponad 9%, a inwestycje zagraniczne osiągnęły wartość 42 mld dol. Natomiast nadwyżka w bilansie handlowym wyniosła ponad 15 mld dol. Po raz pierwszy okazało się też, że ChRL na większą skalę zaczyna eksportować kapitał¹².

Nacisk na dyplomację ekonomiczną charakteryzował aktywność zewnętrzną Chin na arenie międzynarodowej. Zaowocowało to przede wszystkim powtórnym przyznaniem przez USA KNU. Ogłaszając tę decyzję 21 maja 1996 r., prezydent B. Clinton stwierdził, że zerwanie stosunków ekonomicznych z Chinami zagroziłoby stabilności w regionie, doprowadziłoby do wzajemnej izolacji i naraziłoby na szwank interesy USA¹³. Chiny podejmowały również aktywne działania na rzecz uzyskania członkostwa w Światowej Organizacji Handlu. Problem polega jednak na tym, że nalegają one na to, aby uzyskać warunki członkostwa takie, jakie przysługują państwom rozwijającym się. Sprzeciwiają się temu państwa Zachodu na czele z USA argumentując, że akces Chin do WTO powinien dokonać się na warunkach rynkowych. Ponadto starają się one powiązać ten problem z przestrzeganiem przez Chiny praw człowieka według zachodnich standardów oraz uzyskać przy okazji szerszy dostęp do rynku chińskiego.

W oddziaływaniach strategicznych między mocarstwami regionu Chiny uzyskały znaczne sukcesy dyplomatyczne. Przede wszystkim podczas spotkania na szczycie głów państw APEC na Filipinach prezydenci Jiang Zemin i Bill Clinton podjęli decyzję o wymianie wizyt międzypaństwowych na

¹¹ „Keesing's Record of World Events” 1996, nr 10, s. 42025.

¹² „The Economist” z 15 i 22 lutego 1997 r.

¹³ „U.S. Department of State Dispatch” 1996, nr 31.

najwyższym szczeblu w ciągu najbliższych dwóch lat. Strategia Chin polega na przeciwstawianiu się rozwijaniu przez USA stosunków z Tajwanem i współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa z Japonią, przy jednoczesnym deklarowaniu się jako „sojuznik” USA w niedopuszczeniu Japonii do odgrywania w regionie pierwszoplanowej roli w sferze gospodarczej i handlu¹⁴. W dniach 24–26 kwietnia 1996 r. wizytę w Chinach złożył prezydent Rosji Borys Jelcyn. O jej znaczeniu może świadczyć fakt, że stosunki wzajemne określono mianem „strategicznego partnerstwa”, co znalazło potwierdzenie w podpisaniu wielu porozumień bilateralnych regulujących stosunki w sferze gospodarczej i wojskowej. Warto również podkreślić, że w komunikacie końcowym wyrażono sprzeciw wobec planów rozszerzenia NATO, natomiast ChRL przyrzekły poprzeć starania Rosji o wejście do APEC. Równie ważnym wydarzeniem o wręcz historycznym wymiarze była wizyta prezydenta Chin w Indiach w listopadzie i podpisanie porozumienia w sprawie środków budowy zaufania odnoszących się do wspólnej granicy. W jej trakcie uzgodniono, że Indie poprą akces Chin do WTO w zamian za obietnicę poparcia Indii w staraniach o członkostwo w APEC.

Ważnym kierunkiem w polityce zagranicznej Chin były działania zmierzające do integracji ziem chińskich. W związku z planowanym powrotem Hongkongu 1 lipca 1997 r. ChRL zaangażowana była w przygotowania do utworzenia Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong jako części ChRL. Przyłączenie Hongkongu zapewni ChRL absolutną przewagę strategiczną w stosunkach z Tajwanem, zważywszy na fakt, że znaczna część stosunków ekonomicznych wyspy była dotąd realizowana *via* Hongkong. Władze ChRL zapowiedziały, że wszystkie firmy i organizacje Tajwanu działające na obszarze byłej kolonii pozostaną tam pod warunkiem uznania zjednoczeniowej formuły ChRL – „jedne Chiny”¹⁵.

Proces jednoczenia obszarów chińskich będzie miał ogromne znaczenie dla zwiększenia potencjału ekonomicznego Chin, ich roli w wewnątrzregionalnym podziale pracy oraz w gospodarce światowej. W chwili obecnej poziom ekonomicznej współzależności między gospodarką ChRL, Hongkongiem i Tajwanem jest bardzo wysoki, co świadczy o dużej wzajemnej komplementarności i pozwala je traktować w zasadzie jako jednolity organizm gospodarczy.

W związku z przesuwaniem roboczołłonnych gałęzi przemysłu z Hongkongu do ChRL udział reeksportu z i do ChRL wynosi ponad 90%. Pozwoliło to na zmianę specjalizacji Hongkongu w kierunku kapitałochłonnych i technologicznie zaawansowanych dziedzin i sektorów usług związanych z pośrednictwem, finansowaniem, marketingiem i przerobem uszlachetniającym

¹⁴ „Keesing’s Record of World Events” 1996, nr 7–8, s. 41050.

¹⁵ Ibidem 1996, nr 11, s. 41368.

Tabela 2. **Parametry ekonomiczne gospodarek ChRL, Hongkongu i Tajwanu**

Wyszczególnienie	Dochód <i>per capita</i> w dol.		Średnie roczne tempo wzrostu (w %) w latach 1995–2005
	1995	2005 ^a	
ChRL	1 543	3 200	7–10
Hongkong	20 590	40 000	4,5–6,5
Tajwan	11 604	25 000	5–7

^a prognoza

Źródło: „IIAS Newsletter” 1996, nr 8, s. 35.

(reeksport z ChRL) towarów wytwarzanych w ChRL. Podobny w swej istocie proces zachodzi między gospodarkami ChRL i Tajwanu poprzez mechanizm tajwańskich inwestycji bezpośrednich koncentrujących się na roboczochłonnych branżach. To wszystko razem wzięte sprawia, że Hongkong (w mniejszym stopniu Tajwan) występuje w roli centrum finansowania gospodarki ChRL oraz jako jej łącznik z gospodarką światową. Biorąc pod uwagę ogromne powiązania kapitałowe gospodarek Hongkongu i Tajwanu oraz ich zbliżony poziom rozwoju technologicznego i wykształcenia kadr wspieranych przez potężną bazę przetwórczą i rynek zbytu w ChRL, można spodziewać się zwiększenia roli tak zintegrowanej gospodarki chińskiej w regionie i w świecie.

Dla Japonii rok 1996 był trudny z punktu widzenia realizacji jej interesów w regionie i umacniania roli międzynarodowej na tym obszarze. Decydowały o tym przede wszystkim uwarunkowania wewnętrzne w postaci niestabilności systemu politycznego oraz spowolnienie tempa rozwoju gospodarczego w ostatnich kilku latach. W 1996 r. nastąpiło przyspieszenie wzrostu gospodarczego do 3,6% dzięki polityce deprecjacji jena i obniżenia niemal do zera stopy procentowej. Najważniejsze jednak znaczenie w ożywieniu koniunktury należy przypisać ogłoszonym w 1995 r. wydatkom rządowym w wysokości 14 bln jenów. W ocenie specjalistów koniec kłopotów gospodarczych Japonii nie nastąpi szybko, jeśli nie wprowadzi się na szeroką skalę deregulacji rynku i gospodarki japońskiej¹⁶.

Istotnym wydarzeniem w polityce japońskiej były przeprowadzone 20 października 1996 r. wybory, w wyniku których zwyciężyła Partia Liberalno-Demokratyczna, zdobywając 239 miejsc w 500-osobowym parlamencie.

Z punktu widzenia roli międzynarodowej bardzo ważne znaczenie miało dla Japonii podpisanie Wspólnej Deklaracji o Bezpieczeństwie z USA, która wzmacnia jej rolę w regionie, ponieważ zgodnie z jej treścią Japonia staje się

¹⁶ OECD Survey. Japan, Paris 1996.

najważniejszym sojusznikiem USA. Pociąga to za sobą konieczność zwiększenia nakładów na obronę, które i tak w wielkościach absolutnych są większe od wydatków na ten cel Francji, Wielkiej Brytanii i ChRL, kształtując się na poziomie około 50 mld dol.¹⁷ Nie wydaje się jednak, aby w najbliższym czasie mogło dojść do znaczącego zwiększenia wydatków ponad 1% PKB na cele wojskowe. W związku z tym Japonia musi wykorzystywać inne środki na rzecz zwiększenia swej roli w regionie. Jest to ważne zwłaszcza w kontekście ekspansji gospodarczej i dyplomatyczno-politycznej ChRL, co znalazło swój wyraz w stwierdzeniu premiera Japonii Ryutaro Hashimoto, że polityka Chin w regionie wydaje się zmierzać w złym kierunku¹⁸. Obawy o regionalną hegemonię ze strony tego państwa są bardzo żywe w Japonii i stanowią istotny czynnik warunkujący jej politykę zagraniczną. Dowodzi tego chociażby fakt, że w imię równowagi sił w regionie Japonia stara się nie nadawać pierwszorzędного znaczenia sporowi terytorialnemu z Rosją o Wyspy Kurylskie, popierając reformy w Rosji i ekipę prezydenta B. Jelcyna¹⁹. Japonia próbuje także wykorzystać instytucje współpracy regionalnej, takie jak APEC i Forum Regionalne ASEAN, do zwiększenia swej roli w regionie. Jej propozycja ustanowienia stałego forum konsultacji Japonia–ASEAN nie znalazła jednak poparcia ze względu na obawy o reakcje Chin, które mogłyby czuć się „okrażone”. W tej sytuacji najbardziej efektywnym narzędziem dyplomacji japońskiej pozostają środki ekonomiczne, w tym oficjalna pomoc rozwojowa. O jej instrumentalnym wykorzystywaniu świadczy fakt jej zawieszenia dla ChRL po wznowieniu przez ten kraj prób z bronią nuklearną, przy jednoczesnym jej zwiększeniu do sumy 14,5 mld dol. dla państw ASEAN, co na początku stycznia 1997 r. zadeklarował premier Japonii R. Hashimoto podczas podróży do państw Azji Południowo-Wschodniej.

Można by zatem stwierdzić, że potęga gospodarcza Japonii nie przekłada się na równie wysoką rolę w stosunkach wewnątrzregionalnych ze względu na negatywny bagaż doświadczeń historycznych oraz mniejszą, np. w porównaniu do chińskiej, elastyczność dyplomatyczną w warunkach równowagi sił między czterema mocarstwami w regionie.

GLOBALNY WYMIAR STOSUNKÓW W REGIONIE AZJI I PACYFIKU

Globalna ranga regionu Azji i Pacyfiku jest pochodną oddziaływania wielu czynników, z których najważniejsze znaczenie mają następujące:

¹⁷ „The Economist” z 12 października 1996 r.

¹⁸ M. Green, B. Self, *Japan's Changing China Policy: From Commercial Liberalism to Reluctant Realism*, „Survival” 1996, nr 2, s. 35–58.

¹⁹ R. Menon, *Japan–Russia Relations and North-East Asian Security*, ibidem, s. 59–78.

a) parametry ilościowe potencjałów gospodarczych w światowym produkcie brutto, handlu międzynarodowym i inwestycjach zagranicznych;

b) uniwersalność modelu rozwoju gospodarczego, który umożliwił nadrobienie zapóźnienia rozwojowego. Doświadczenia Republiki Korei i Tajwanu mogą służyć jako przykład (model) realizacji strategii i transformacji przez inne państwa, z uwzględnieniem rzecz jasna ich specyfiki;

c) strategiczne oddziaływania wielkich mocarstw. Bezpośrednie oddziaływania Chin, Japonii, Rosji i USA w tym regionie sprawiają, że po zakończeniu zimnej wojny nabiera on wyjątkowego znaczenia w wymiarze globalnym stosunków międzynarodowych, detronizując pod wieloma względami obszar euroatlantycki. Ten wzrost rangi regionu w wymiarze globalnym wynika nie tylko z zaangażowanych przez te mocarstwa środków (potencjały przemysłowe, wymiana handlowa, inwestycje zagraniczne, sojusze i bazy wojskowe za granicą), ale także, a może przede wszystkim, z faktu przejawiania się między nimi elementów współdziałania i rywalizacji. Na przykład współdziałanie ekonomiczne japońsko-amerykańskie ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju i funkcjonowania gospodarki światowej (w tym również światowych finansów); stosunki chińsko-amerykańskie z kolei są skażone wieloma cechami, elementami międzysystemowej rywalizacji charakterystycznej dla okresu zimnowojennego, natomiast u podłoża stosunków japońsko-chińskich leży rywalizacja o miano lidera (hegemonia) ładu wewnątrzregionalnego. Należy jednak mocno podkreślić, że po zakończeniu zimnej wojny działania czterech mocarstw w regionie zatraciły konfrontacyjny charakter i ukierunkowane są na rozwiązywanie konkretnych problemów bezpieczeństwa regionalnego. U podstaw takiego współdziałania leży w wymiarze polityczno-strategicznym zgoda Rosji, Chin i Japonii na polityczno-wojskową obecność USA w regionie. Międzycarstwowe współdziałanie sprawia, że możliwa jest instytucjonalizacja bezpieczeństwa w regionie;

d) zapoczątkowanie dialogu państw Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej z Unią Europejską. Do tego historycznego wydarzenia doszło w dniach 1–2 marca 1996 r. w Bangkoku. Wzięli w nim udział przywódcy ASEAN oraz 15 państw Unii Europejskiej. Podczas spotkania dominowała tematyka handlu i inwestycji w kontekście dokonujących się w obydwu regionach procesów integracyjnych. Dla państw Europy Zachodniej był to ważny element w realizacji przyjętej w 1994 r. tzw. Strategii Azjatyckiej, ukierunkowanej na zwiększenie obecności w regionie Azji i Pacyfiku, co po raz kolejny potwierdza jego globalną rolę w stosunkach międzynarodowych.